

***Dialog z Szekspirem –
„Nutria i Nerwus” Małgorzaty Musierowicz***

***Dialogue with Shakespeare –
Małgorzata Musierowicz’s ”Nutria i Nerwus”***

Iwona Mityk

UNIwersytet JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

Słowa kluczowe

Małgorzata Musierowicz, William Szekspir, powieść dla młodzieży

Keywords

Małgorzata Musierowicz, William Shakespeare, young-adult novels

Abstrakt

Na jedną z powieści Małgorzaty Musierowicz z jej cyklu *Jeżycjada*, zatytułowaną *Nutria i Nerwus*, wywarła wpływ komedia Williama Szekspira *Sen nocy letniej*. Nawiązania do niej występują w utworze Musierowicz na planie wydarzeń, w sposobie kreacji relacji bohaterów, jak i wyborze czasu fabuły, gdyż kluczowe zwroty akcji następują podczas nocy świętojańskiej, analogicznie jak w komedii. W obu utworach naczelną wątek dotyczy perypetii miłosnych, zatem uczuć, które nie mieszczą się w granicach racjonalnego rozumowania. Stosując analizę tekstową można stwierdzić, że pisarka prowadzi w powieści swoisty dialog z utworem Szekspira.

Abstract

One of novels by Małgorzata Musierowicz from her cycle *Jeżycjada*, entitled *Nutria i Nerwus*, is inspired by *A Midsummer Night's Dream*, one of William Shakespeare's plays. References to the comedy are proceeding in Musierowicz's novel on events set, the way of the creation of protagonists and a time of story, because essential turns of action follow in a midsummer. In both works adventures line occur around the love plot, around emotions, which move beyond common sense. Using textual analysis it is possible to come to a conclusion, that Musierowicz conduct in her novel a specific dialogue with Shakespeare's comedy.

Nazwisko Małgorzaty Musierowicz związane jest z jej cyklem powieści określanych wspólną nazwą, *Jeżycjada*, pochodzącą od ich miejsca akcji, rozgrywającej się w poznańskiej dzielnicy Jeżyce. Utwory te opowiadają o losach młodych przedstawicielek rodziny Borejów, a czasem również ich nastoletnich znajomych. Dlatego ich autorka odbierana jest jako twórczyni powieści dla dziewcząt. Jednak pisarka stara się urozmaicić formę kolejnych powieści, a w jednej z nich, *Nutрии i Nerwusie*, sięga po odwołania do komedii Williama Szekspira *Sen nocy letniej*.

Ponieważ tego typu utwory konstruowane są wokół podobnych problemów, czyli trudności młodych ludzi z wchodzeniem w dorosłe życie, przez niektórych badaczy podkreślane są u Musierowicz analogiczne rozwiązania fabularne. Joanna Papuzińska-Beksiak stwierdza, że: „Małgorzata Musierowicz pisze w zasadzie jedną opowieść. Utwory jej osadzone są zawsze w tych samych realiach, a postacie bohaterów przenikają z jednej książki do drugiej”¹. Dodatkowym balastem w różnicowaniu fabuły powieści jest założony przez autorkę, jak to określa Beata Cisowska, idylliczny obraz rodziny², podkreślający poczucie wzajemnej więzi między jej członkami, którzy podczas napotykanых perturbacji mogą liczyć na wzajemną pomoc³.

Ewa Ługowska z kolei łączy tendencję do idealizowania świata przedstawionego w utworach pisarki z sięganiem przez nią po wzorzec baśniowy:

[...] należące do cyklu poznańskiego utwory Małgorzaty Musierowicz, mimo że ich akcja rozgrywa się w realiach współczesnego miasta, skrywają zazwyczaj pod powierzchnią zdarzeń fabularnych głębokie struktury baśniowe, z charakterystyczną dla nich aksjologiczną klarownością i wyrazistą logiką prezentowanych wydarzeń⁴.

Badaczka zarazem dostrzega możliwość zróżnicowania budowy akcji poszczególnych tomów serii przez stosowanie odmiennych baśniowych rozwiązań fabularnych, które wskazuje w trzech utworach pisarki:

[...] na przykład charakterystyczny dla ludowej bajki motyw ucieczki i pogoni, wykorzystany jako podstawa struktury fabularnej powieści *Nutria i Nerwus*, motyw rywalizacji trzech braci o rękę królowny udatnie włączony w kon-

¹ J. Papuzińska-Beksiak, *Opowieść o starym domu*, [w:] S. Frycie, *Małgorzata Musierowicz*, Warszawa 2002, s. 82.

² B. Cisowska, *Idylliczny obraz rodziny w powieściach Małgorzaty Musierowicz*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 2011, nr 2883, s. 244-259.

³ Alicja Baluch pisze: „Dom Borejów [...] tworzy ciepłą i harmonijną atmosferę – topiczne *locus amoenus*, podobnie jak dom w opowiadaniach o Muminkach Tove Jansson”. A. Baluch, *Książka jest światem*, Kraków 2005, s. 88.

⁴ J. Ługowska, *W Fantazjanie i gdzie indziej. Szkice o baśni literackiej*, Wrocław 2006, s. 171-172.

strukcję utworu *Imieniny* czy motyw zamknięcia bohaterki w niedostępnej wieży (*Szósta kleпка*)⁵.

W *Jeźycjadzie* staje zatem pisarka przed niełatwym zadaniem wykorzystania w powieściach podobnego modelu rozwoju akcji (jakim jest eksponowanie dylematów dojrzewania, z którymi zмага się główna postać podczas kilku dni lub tygodni w kluczowym momencie życia) w taki sposób, aby nie okazał się on zbyt jednostajny, mało atrakcyjny dla młodego odbiorcy⁶. Dlatego autorka stara się urozmaicić przebieg akcji utworów, stosując różnorodne zabiegi artystyczne. W przypadku dwu następujących po sobie środków powieści cyklu: *Nutria i Nerwus* (1995) oraz *Córka Robrojka* (1996), Musierowicz sięga po nawiązania do dzieł, które mają status klasyki literackiej. Jest to w *Nutrii i Nerwusie* komedia Williama Szekspira – *Sen nocy letniej* (1595), zaś w *Córce Robrojka* – baśń Gabrielle-Suzanne Barbot de Villeneuve *Piękna i Bestia* (1740)⁷. Utwory te nie są zatem jedynie realizacją schematu powieści dla dziewcząt, lecz stanowią swoisty dialog z uznanymi dziełami literatury światowej.

W jakim stopniu komedia Szekspira wywarła wpływ na powieść *Nutria i Nerwus*? Nawiązania do niej przebiegają w utworze Musierowicz zarówno na planie wydarzeń, jak i kreacji wybranych postaci. Czas fabularny też został obrany z rozmysłem, gdyż kluczowe zwroty akcji następują podczas nocy świętojańskiej, analogicznie jak w *Śnie nocy letniej*. Symptomatyczne, że miejsce akcji wykracza tu poza Poznań, bo wskutek splotu okoliczności główna bohaterka, Natalia Borejko, podejmuje wędrowkę, która oddala ją od miasta, a przebiega wśród pól i lasów, blisko natury jak w sztuce Szekspira. Co więcej, podróż doprowadza bohaterkę w pobliże terenów, mających odniesienia symboliczne, ponieważ okolice Gopła związane są z początkami państwa polskiego.

Powieść *Nutria i Nerwus* przedstawia przygody trzeciej z sióstr Borejko – Natalii, nazywanej Nutrią. Pozostawała ona do tej pory na drugim planie w *Jeźycjadzie*, co wiązało się między innymi z jej charakterem. Natalia bowiem

⁵ Ibidem, s. 172.

⁶ Krzysztof Biedrzycki o wymogach stawianych powieściom dla dziewcząt w procesie odbioru czytelniczego pisze: „Powieść dla dziewcząt musi być o tyle tradycyjna, o ile Czytelniczka oczekuje prozy zrozumiałej, odwołującej się do jej przyzwyczajeń [...]. Równocześnie jednak Czytelniczki nie można znużyć. Dlatego niezbędne są jakieś eksperymenty i wariacje, ale dozowane w stopniu umiarkowanym [...]”. Por. K. Biedrzycki, *Małgorzata Musierowicz i Borejkowie*, Kraków 1999, s. 34.

⁷ Wykorzystanie motywów z *Pięknej i Bestii* w tej powieści analizuje Jolanta Ługowska. Por. J. Ługowska, „*Piękna i Bestia*” w strukturze powieści „*Córka Robrojka*” Małgorzaty Musierowicz, [w:] eadem, *W Fantazjanie i gdzie indziej. Szkice o baśni literackiej*, s. 169–183.

jest najmniej spośród sióstr zdecydowaną w swoich poczynaniach (w opozycji do Gabrieli), najmniej rzutką (w przeciwieństwie do Idy), czy pewną siebie (w kontraście do Patrycji), z czego zdaje sobie sprawę. Społegliwa, spokojna Natalia stara się unikać konfliktów, dlatego ulega perswazjom innych. Podziwia przedsiębiorczość jednej z sióstr bądź aktywność drugiej, lecz zna swoje introwertyczne usposobienie, stąd ma tendencję do zaniżania oceny własnej osoby.

W omawianym tomie *Jeżycjady* Natalia wysuwa się na pierwszy plan, a wydarzenie, rozpoczynające akcję stawia ją w odmiennym od dotychczasowego świetle – osoby, zdolnej bronić własnego zdania, gdy staje się to istotne dla jej dalszych losów. Zaangażowana w związek miłosny z Tuniem Ptaszkowskim dziewczyna uświadamia sobie, że partner nie jest dla niej odpowiedni, gdyż stara się ją zdominować. Autorytatywnie sam ustala reguły ich przyszłej egzystencji nie biorąc pod uwagę, że ukochana może mieć odmienne poglądy. Dlatego bohaterka, mimo wrodzonej łagodności, doświadcza intensywnych emocji, co skutkuje wybuchem kłótni i nagłym rozstaniem z podziwianym dotąd mężczyzną. Powieść rozpoczyna się zatem od zerwania więzi miłosnej, co nie jest skutkiem przeciwdziałania innych (jak w schemacie komediowym), lecz decyzji samej bohaterki. Oddziaływanie tej niewłaściwej miłości wraz z uwolnionymi negatywnymi emocjami wnosi zamieszanie w życie bohaterki, co wpływa na bieg późniejszych wydarzeń.

Zawiązanie akcji w *Nutрии* i *Nerwusie* zdaje się zatem nie przypominać początkowych scen ze *Snu nocy letniej*, gdzie postaci młodych Ateńczyków podejmują ucieczkę ze względu na sprzeciw ojca Hermii wobec jej wyboru obiektu uczuć, a komplikacje w związkach pojawiają się na skutek działania postaci fantastycznych. Wątek miłosny w sztuce obejmuje ponadto perypetie nie jednej, a dwóch par bohaterów: Hermii i Lizandra, Heleny i Demetriusza. Jednak konflikt między dwojgiem bliskich sobie osób dotyczy także postaci fantastycznych – Oberona i Tytanii. To właśnie spór o pozostanie przy własnym zdaniu między królem elfów Oberonem a królową Tytanią (który można odczytywać jako zmierzenie się stanowisk kobiety i mężczyzny) staje się punktem zapalnym u Szekspira, co w pewnym stopniu odpowiada burzliwemu spięciu między Tuniem a Natalią, mimo że wydarzenia w powieści rozgrywają się na planie realistycznym, a bohaterowie nie dysponują nadnaturalnymi mocami.

Pierwiastek niezwykłości, nie wkraczający jednak w sferę fantastyki, zawiera w sobie postać introwertycznej, delikatnej Natalii. Wygląd zewnętrzny odróżnia ją od dwóch sióstr Gabrysi i Patrycji, a choć ma cechy wspólne z Idą (obie są szczupłe i rudowłose), to odmiennie od energicznej siostry Nutria może przypominać poprzez swą eteryczność postacie elfów. Smukłość

sylwetki współgra z wysublimowanymi zainteresowaniami bohaterki, skupionej na literaturze pięknej i muzyce. Charakteryzuje ją nie tylko większa od pozostałych sióstr wrażliwość, ale i umiejętność odczuwania nastrojów innych, a nawet czasem antycypacja przyszłych wypadków. Eteryczność jej wyglądu koresponduje więc z jej predyspozycjami psychicznymi.

Intuicyjne wyczuwanie nastrojów oraz przeczuwanie następstw zdarzeń przez Natalię daje o sobie znać przy spotkaniu nieznanego jej Filipa Bratka⁸ (przyrodniego brata Tunia) już w zdawkowej wymianie z nim kilku słów: „Dlaczego serce nagle jej zamarło, jakby się czegoś przestraszyła? Przecież zupełnie nic się nie stało”⁹. Przeczucie nie omyliło bohaterki, gdyż w pociągu zderza się z napastliwym wobec siebie zachowaniem Filipa, który w intencji nakłonienia jej do pogodzenia ze swoim bratem, zamiast próbować perswazji słownej, niczym w filmach sensacyjnych przykuwa ją do siebie kajdankami. Sytuacja, w jaką wikła pisarka bohaterkę, graniczy z absurdem, lecz na podobnej zasadzie wyzwolenia emocji kształtuje sceny z młodymi Ateńczykami Szekspir¹⁰. W powieści zachowanie bohatera doprowadza do rejterady Natalii z pociągu, a dalszy przebieg akcji przybiera formę pogodni i ucieczki, która przypomina analogiczne ukształtowanie wydarzeń w *Śnie nocy letniej*, choć w komedii zostało rozpisane na większą ilość postaci. Nutria obarczona za to została obowiązkami opiekuńczymi, które rodzą następne komplikacje. W wakacyjną podróż została bowiem wyprawiona przez Gabrysię wraz z jej córeczkami: Różą, zwaną Pyzą, i Laurą, nazywaną Tygrysiem.

Wyprawa przemienia się zatem nieoczekiwanie w pełną przygodę wędrówkę w nieznane. Wyrwana z bezpiecznego, wspierającego rodzinnego kręgu¹¹ Natalia spotyka się z agresją ze strony nieznajomego, a zakucie jej w kajdanki zdaje się zmierzać ku wydarzeniom cechującym raczej fabułę sensacyjną, niż realistyczną. Krzysztof Biedrzycki zwraca uwagę, że rzutuje to

⁸ Wybór nazwiska bohatera nie jest przypadkowy, gdyż w przekładzie Władysława Tarnawskiego Oberon, opisując Pukowi czarodziejski kwiat, który ma odnaleźć, stwierdza, że: „Dziewczęta bratka mu nadają imię”. Filip stanowiłby zatem w autorskiej intencji specyficzne antidotum na nieudane uczucie miłosne Natalii do jego brata. Por. W. Szekspir, *Sen nocy letniej*, przeł. W. Tarnawski, Wrocław 1987, s. 43.

⁹ M. Musierowicz, *Nutria i Nerwus*, Łódź 2001, s. 25.

¹⁰ Juliusz Kydryński wskazuje, że: „[...] dwie z nich [par bohaterów] ulegną przedziwnym szaleństwom czerwcowej nocy, dwukrotnie odmieniają skłonności swych serc i zmysłów, ukażą na swym przykładzie skomplikowane koleje ludzkich uczuć i wynikających z nich postępów, otrą się niemal o granicę obłądu”. Por. J. Kydryński, *Posłowie*, do: W. Shakespeare, *Sen nocy letniej*, przeł. M. Słomczyński, Kraków 1982, s. 118.

¹¹ Wielu recenzentów podkreśla tę właściwość Borejków. Iwona Tessarowicz stwierdza: „Jest to rodzina silnie związana miłością i autentyczną przyjaźnią”. Por. I. Tessarowicz, *Uśmiechnięte książki*, [w:] S. Frycie, *Małgorzata Musierowicz*, s. 101.

na sposób prowadzenia narracji: „Narracja *Nutrii i Nerwusa* jest przykładem przyjęcia zupełnie odmiennego wzorca literackiego – powieści sensacyjnej, nieledwie amerykańskiej powieści drogi. Jest to historia ucieczki i pościgu. Dlatego akcja prowadzona jest równolegle – z perspektywy uciekającej Natalii i z perspektywy ścigającego ją Filipa”¹². Jednak motywy, które wprowadza do fabuły autorka, występują też w strukturze baśni. Jak bowiem wskazuje Włodzimierz Propp¹³, budowa baśni opiera się na motywie opuszczenia domu przez bohatera, wyruszenia w drogę i poddania go próbie przezwyciężania napotykanых przeszkód w drodze do celu, a w ten sposób właśnie przebiegają wydarzenia w powieści.

Nieporozumienia miłosne, które ogniskują się wokół Natalii, Musierowicz wprowadza już na początku akcji w dramatycznej scenie rozstania z Tuniem. W jej dalszym ciągu przenoszą się one z kolei na relacje bohaterki z Filipem. Zamiana ta przypomina perypetie uczuciowe młodych Ateńczyków u Szekspira, gdy poddani wpływowi czarodziejskich mocy, gubią się w swych uczuciach miłosnych. Bratek po pierwszej fazie traktowania Nutrii z niechęcią (gdyż zburzyła szczęście jego brata), podczas obserwowania dziewczyny zaczyna zmieniać nastawienie wobec niej. Dostrzega jej wrażliwość, a także nieporadność w zmaganiach z przeciwnościami losu podczas wędrówki, co wzbudza w nim chęć pomocy.

W komedii Szekspira uczucia miłosne prowadzą postacie ku działaniom nieracjonalnym (nawet ku szaleństwom miłosnym w przypadku Tytanii), natomiast w powieści Musierowicz takim emocjom poddani są tytułowi bohaterowie przed fazą zakochania się w sobie. To pragnienie pomocy bratu popycha Filipa do pogoni za Natalią, a dopiero uświadomienie sobie, że jego osąd sytuacji był błędny, zmienia jego nastawienie. Natalię zaś lęk przed agresywnym nieznanym skłania do porzucenia pierwotnych planów podróży i panicznej ucieczki, czego konsekwencją staje się zagubienie bohaterki w wędrówce. Pełna perypetii wakacyjna podróż zamiast przynieść Borejkwie uspokojenie emocji, skutkuje utrzymywaniem się ich na wysokim poziomie.

W obu utworach jednak chodzi o odnalezienie przez postaci prawdziwej odwzajemnionej miłości, chociaż, odmiennie od postaci ze sztuki Szekspira, Natalia nie podąża za miłością, lecz od niej ucieka. Scysja z Filipem wywołuje u niej poczucie nierealności sytuacji, w jakiej się znalazła, co wraz z oddaleniem od wspierającej rodziny skutkuje zakłóceniem poczucia wewnętrznej równowagi. Oszłomienie kuriozalną sytuacją w pociągu w połączeniu z wcześniejszym rozstaniem z Tuniem przyczyniają się do odczuwania przez

¹² K. Biedrzycki, *Małgorzata Musierowicz i Borejkwie*, s. 50.

¹³ W. Propp, *Morfologia bajki*, Warszawa 1976, s. 67–120.

nią wakacyjnej wędrówki jako niemal nierealnej, jakkolwiek fabuła powieści pozostaje utrzymana w konwencji realistycznej.

Jolanta Ługowska zwraca uwagę, że w utworach wykorzystujących motyw baśniowe pojawiają się dwa plany akcji – realistyczny oraz fantastyczny:

Szczególnego rodzaju impulsem do rozszerzania repertuaru konwencji gatunkowych okazuje się w wielu wielowątkowych baśniach literackich operowanie kategorią światów równoległych. Akcja zaczyna się więc i zazwyczaj kończy w „naszym świecie”, opisanym za pomocą konwencji realistycznych, „stąd” przemieszcza się bohater przez tajemnicze przejścia lub dzięki posłużeniu się przedmiotem magicznym czy przy pomocy niezwykłego przewodnika w inne światy, w których ma coś „do zrobienia”, by po spełnieniu misji wrócić do własnej rzeczywistości¹⁴.

Światy równoległe występują w *Śnie nocy letniej*, gdzie spór przywódców świata elfów splata się z przygodami bohaterów sfery ludzkiej. Główne postaci fantastyczne ingerują w świat ludzi, aby pomóc im w rozwiązaniu miłosnych perypetii. Intencje Oberona rozmiągają się jednak z niefrasobliwością Puka, który został obarczony misją zaradzenia konfliktom przez zastosowanie eliksiru z czarodziejskiego kwiatu. Z tego powodu następują komplikacje owocujące nieoczekiwanymi zmianami obiektów uczuć poszczególnych bohaterów komedii, udowadniając tym samym, że miłość nie kieruje się racjami zdroworozsądkowymi.

W powieści Filip, będący sprawcą powstania perypetii, kieruje się pragnieniem naprawienia relacji między bratem a Natalią, lecz w miarę rozwoju akcji ulega urokowi dziewczyny. Natalia zaś orientuje się, że podążający za nią mężczyzna popełnił początkowo omyłkę w ocenie sytuacji. Między bohaterami narasta wzajemna fascynacja, która przeradza się w głębsze uczucie. Zarówno zatem w sztuce Szekspira, jak i w powieści Musierowicz splatają się wątki pogoni-ucieczki oraz miłości, choć przebiegają w zmodyfikowanej konfiguracji.

Mocniej osadzony w konwencji realistycznej jest prowadzony równoległe do wędrówki Natalii wątek jej dwóch pozostałych w domu siostr: Gabrysi i Idy. W przeciwieństwie do Nutrii obie wykazują się zdroworozsądkowym spojrzeniem na świat, które przypomina postawę księcia Tezeusza w *Śnie nocy letniej*¹⁵. Niejednokrotnie wspierały swoją idealistycznie nastawioną siostrę, co starają się czynić również w tej powieści. Oczekując przybycia podróżniczki przyrządzają wraz z Patrycją na jej powrót posiłek,

¹⁴ J. Ługowska, *W Fantazjanie i gdzie indziej*, op. cit., s. 24.

¹⁵ Przemysław Mroczkowski wskazuje, że: „Tezeusz to trzeźwe życiowe rozstrzygnięcia [...]”. Por. P. Mroczkowski, *Wstęp*, do: W. Szekspir, *Sen nocy letniej*, Wrocław 1987, s. XXXIII.

co zamienia się w swoisty magiczny rytuał, chociaż traktowany z dużą dozą humoru. Ida mówi wówczas o sile ich więzi duchowej w metaforyczny, choć żartobliwy sposób: „I nasze duchy połączyły się z jej duchem. Jakkolwiek by było, mówimy o niej, myślimy o niej, robimy dla niej zupę. Własnymi rękami trzech siostr. To będzie kochająca, magiczna zupa z płodów Matki-Ziemi. Zupa gazpacho o mocy eliksiru. [...] Szkoda, że nie mam kota. Czarnego. Abrakadabra”¹⁶.

W komplikowaniu akcji powieści istotną rolę odgrywa także młodsza z siostrzenic bohaterki, Laura, zwana Tygrysiem. Mimo młodego wieku, jest ona osobą stanowczą. Z tego rysu jej charakteru wypływa też przekonanie dziewczyny, że racja pozostaje zawsze po jej stronie. Zdolna jest do czynienia złośliwych psot innym, na przykład starszej siostrze. Ich napięte stosunki mogą przypominać rywalizację zachodzącą w sztuce między Hermią a Heleną, choć oparte są na innych kontekstach. W grę nie wchodzi tu miłosna rywalizacja, lecz odmienność charakterologiczna, a także kwestia powiązań rodzinnych, gdyż, mimo demonstracyjnie prezentowanej przez Tygryską pewności siebie, zazdrości ona siostrze jej bezkonfliktowych relacji z pozostałymi członkami rodziny.

Tygrysek ma w sobie ducha przekory popychającego ją do buntu, do krnąbrnych, samowolnych posunięć¹⁷. Jej rola przypomina tu działania Puka ze *Snu nocy letniej*, który wprowadza zamęt w poczynania bohaterów zagubionych w ateńskim lesie. Jan Kott przypomina, że Puk jest zwodzicielem, zaś: „Figura zwodziciela jest najbardziej niezmienną, powszechną i trwałą wśród wszystkich mitologii i w folklorze. Zwodziciel jest pośrednikiem między bogami a ludźmi, górą i dołem, ale pośrednikiem specjalnego rodzaju: zwodzi bogów i oszukuje ludzi”¹⁸. Laura samodzielnie ocenia sytuację, a ponieważ Filip zyskuje jej sympatię, staje po jego stronie i po kryjomu udziela mu pomocy. Podczas wędrówki siostrzenica działa zatem świadomie wbrew intencjom Natalii, jednak wskutek tego, niczym w schemacie komediowym, przyczynia się do szczęśliwego zakończenia.

¹⁶ M. Musierowicz, *Nutria i Nerwus*, s. 113. Juliusz Kydryński podkreśla, że: „Element magiczny funkcjonuje więc w *Śnie* na zasadzie na pół humorystycznej, poetyckiej bajki, niezwykle pomocnej zarówno w strukturze, jak i w przebiegu intrygi utworu [...]”. Por. J. Kydryński, *Posłowie*, op. cit., s. 121.

¹⁷ Stephen Greenblatt nie ocenia Puka negatywnie: „Występek ze swym upodobaniem do szalbierstw i zamętu, ukazany w postaci Puka ze *Snu nocy letniej*, jest całkowicie wyprany z nikczemności”. S. Greenblatt, *Shakespeare. Stwarzanie świata*, przeł. B. Kopeć-Umiastowska, Warszawa 2007, s. 29.

¹⁸ J. Kott, *Ślepy Kupid i Złoty osioł. O metamorfozach w „Śnie nocy letniej”*, [w:] idem, *Szekspir współczesny 2. Płeć Rozaliny i inne szkice*, Kraków 1999, s. 133.

Do fabuły powieści Musierowicz w miarę rozwoju akcji zakrada się również nastrój stwarzający ułudę fantastyki, gdy bohaterowie podczas wędrówki ulegają atmosferze spędzanej blisko natury letniej nocy (a jest to noc świętojańska, której w dawnych wierzeniach przypisywano nadzwyczajną moc). Stanowi ona punkt zwrotny, ponieważ dzięki oddziaływaniu kojących sił natury zostają uśmierzone nagromadzone złe emocje bohaterów, oddalone wcześniejsze nieporozumienia, za to wyzwolone aprobatywne podejście do świata i siebie nawzajem. Musierowicz buduje tu nastrój niezwykłości sytuacji w oparciu o sugestię oddziaływania światła księżyca: „[...] a tymczasem księżyc po prostu szalał, buchał tym swoim odbitym blaskiem jak lustro przed salą balową, bluzgał światłem, wypełniał powietrze tajemniczą wibracją, odbierał przedmiotom kolor, barwiąc wszystko tym samym srebrem, oświeślał ziemię tak dokładnie, że jasno było nawet w mrowiskach”¹⁹.

Poza nawiązaniami strukturalnymi do *Snu nocy letniej* w *Nutрии i Nerwusie* w narracji pojawiają się także bezpośrednie odniesienia do komedii Szekspira, jak przytoczone rozmyślenia głównej bohaterki przywołujące jedną z fantastycznych postaci sztuki: „Zegarek Natalii wskazywał czwartą. No, to już koniec nocy świętojańskiej. [...] Czy śniło się jej coś złego? A, nie. Nie. Przecież śnił jej się Oberon, przezroczysty i leciutki. Płynął nad wodą, robiąc miny i rzucając jej uwodzicielskie spojrzenia”²⁰. Wzmianki odnoszące się bezpośrednio do komedii pojawiają się też w wypowiedziach Natalii na biwaku podczas nocy świętojańskiej, gdy nuci siostrzenicom piosenkę elfa:

– Mam coś w sam raz – powiedziała. – Ze *Snu nocy letniej* Szekspira. To jest piosenka elfa. Napisałam do niej muzykę.

Niech nie syczy w trawie żmija,
Niech się jeż zaszyje w norze,
Niech jaszczurka też omija
Naszej monarchini łożo [...]”²¹

Nawiązania do *Snu nocy letniej* Szekspira przeprowadzone zostały zatem w *Nutрии i Nerwusie* przez Małgorzatę Musierowicz na kilku płaszczyznach. Dotyczą zapożyczeń podstawowych motywów literackich, związanych z wątkami miłosnymi, z potraktowaniem emocji z nimi związanych jako uczuć, których bohaterowie nie są w stanie kontrolować, lecz którym mimowolnie się poddają. Przebiegają w strategii prowadzenia wydarzeń, które jednak w powieści utrzymane są w konwencji realistycznej. Wiążą się też ze sposobem kreowania pierwszoplanowych postaci. Widoczne są wreszcie

¹⁹ M. Musierowicz, *Nutria i Nerwus*, s. 116–117.

²⁰ Ibidem, s. 76.

²¹ Musierowicz zaznacza w przypisie, że wykorzystała przekład Stanisława Barańczaka. M. Musierowicz, *Nutria i Nerwus*, s. 68.

w warstwie narracji, gdy w powieści pojawiają się bezpośrednie odniesienia do komedii Szekspira, jak przytoczone rozmyślenia bądź wypowiedzi Natalii wspominające *Sen nocy letniej*.

Bibliografia

- Baluch Alicja, *Książka jest światem*, Kraków 2005.
- Biedrzycki Krzysztof, *Małgorzata Musierowicz i Borejkowie*, Kraków 1999.
- Cisowska Beata, *Idylliczny obraz rodziny w powieściach Małgorzaty Musierowicz*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 2011, nr 2883, s. 244–259.
- Greenblatt Stephen, *Shakespeare. Stwarzanie świata*, przeł. Barbara Kopeć-Umiastowska, Warszawa 2007.
- Ługowska Jolanta, *W Fantazjanie i gdzie indziej. Szkice o baśni literackiej*, Wrocław 2006.
- Kott Jan, *Ślepy Kupid i Złoty osioł. O metamorfozach w „Śnie nocy letniej”*, [w:] idem, *Szekspir współczesny 2. Płeć Rozaliny i inne szkice*, Kraków 1999, s. 104–152.
- Kott Jan, *Szekspir współczesny*, Warszawa 1965.
- Między „Bambolandią” i „Jeźycjadą” Małgorzaty. Musierowicz makro- i mikrokosmos, red. Krystyna Heska-Kwaśniewicz przy współpracy Anny Gomóły, Katowice 2003, s. 25–39.
- Musierowicz Małgorzata, *Nutria i Nerwus*, Łódź 2001.
- Papuzińska-Beksiak Joanna, *Opowieść o starym domu*, [w:] Stanisław Frycie, *Małgorzata Musierowicz*, Warszawa 2002, s. 81–83.
- Propp Włodzimierz, *Morfologia bajki*, przeł. Wiesława Wojtyga-Zagórska, Warszawa 1976.
- Shakespeare William, *Sen nocy letniej*, przeł. Maciej Słomczyński, posłowie Juliusz Kydryński, Kraków 1982.
- Szekspir William, *Sen nocy letniej*, przeł. Władysław Tarnawski, wstęp Przemysław Mroczkowski, Wrocław 1987.
- Tessarowicz Iwona, *Uśmiechnięte książki*, [w:] Stanisław Frycie, *Małgorzata Musierowicz*, Warszawa 2002, s. 99–102.